

A Sociedade Galega de Historia Natural: comunicación e divulgación do ambientalismo en Galicia

The Galician Society of Natural History: communication and dissemination of environmentalism in Galicia

Serafín González Prieto^{1,a,*}

¹ Sociedade Galega de Historia Natural, España

✉ a Serafin@mbg.csic.es

Resumo

A Sociedade Galega de Historia Natural é unha das ONGs medioambientalistas máis antigas do estado español. Ó longo dos seus case cincuenta anos de existencia vén desenvolvendo un labor de divulgación de estudos e comunicación de iniciativas e loitas sociais ó redor da defensa do patrimonio natural galego. Neste ensaio faise un percorrido polas publicacións, actividades e eventos promovidos máis salientables da SGHN, verbo da visión de biodiversidade que a organización propón, así como ó respecto das metas dos ODS.

Abstract

The Galician Society of Natural History is one of the oldest environmental NGOs in Spain. Over the course of its almost fifty years of existence, it has been developing a work of disseminating studies and communicating initiatives and social struggles around the defense of the Galician natural heritage. This essay takes a tour of the most notable publications, activities and events promoted by the GSNH, regarding of the vision of biodiversity that the organization proposes, as well as with respect to the goals of the SDGs.

Keywords: Biodiversity; SDG; communication; dissemination; ambientalismo; Galicia..

* **Serafín González Prieto** é doutor en Ciencias Biolóxicas pola USC e investigador científico do CSIC. Foi director do Instituto de Investigacións Agrobiolóxicas de Galicia (CSIC) e, desde 1995, presidente da Sociedade Galega de Historia Natural.

SUMARIO

1. Biodiversidade terrestre e mariña e SGHN
2. “ ...DIVULGAR para defender e conservar o patrimonio natural galego”
3. Importancia da comunicación nos procesos dos ODS 14 e 15

CONTENTS

1. Terrestrial and marine biodiversity and SGHN
2. "...DISCLOSE to defend and conserve the Galician natural heritage"
3. Importance of communication in the processes of SDG 14 and 15

Apenas 87 días despois de que se celebre por vez primeira o Día Mundial do Medio Ambiente (DMA) en 1973, o Goberno Civil de A Coruña resolveu a inscrición do Grupo Ornitolóxico Galego (GOG) de acordo coa lei de asociacións de 1964. Aínda que o seu nome podería suxerir un ámbito de actuación restrinxido á ornitología, o Grupo Ornitolóxico Galego naceu cunha amplitude de miras adiantada ó seu tempo e cun ámbito de actuación máis aló das aves, ao incluír explicitamente na súa finalidade o “*Estudo da natureza en xeral (mamíferos, insectos, vexetación, etc.)*” e “*Difundir estes fins o máximo posible e procurar conseguir a protección da natureza*”. Con esta base, apenas tardou catro anos en producirse a refundación do Grupo Ornitolóxico Galego na Sociedade Galega de Historia Natural (SGHN), unha das máis veteranas ONGs de defensa ambiental do estado, co lema “*estudar e divulgar para defender e conservar o patrimonio natural galego*”. Para poñer en contexto o ‘revolucionario’ que resultou a constitución de GOG-SGHN, hai que ter en conta que a Xunta de Galicia e o Goberno Central non crearon unha consellería e un ministerio do Medio Ambiente ata 23 e 24 anos despois, respectivamente.

1. BIODIVERSIDADE TERRESTRE E MARIÑA E SGHN

Cando en 2015 os líderes mundiais adoptaron unha axenda global para erradicar a pobreza, protexer o planeta e asegurar a prosperidade de todos ([Nacións Unidas, 2015](#)), os dous Obxectivos de Desenvolvemento Sostible (ODS 14 e 15) relacionados co medio ambiente levaban nada menos que catro décadas no día a día de SGHN.

En relación co Obxectivo de Desenvolvemento Sostible 14 (“*Conservar e utilizar sostiblemente os océanos, mares e recursos mariños e a biodiversidade mariña*”) cabe salientar os traballos de estudo e concienciación desenvolvidos pola Sección de Mamíferos mariños de SGHN. Colaborando con *Greenpeace* Francia (aínda non existía *Greenpeace* España), SGHN participou activamente na mobilización internacional contra a caza das baleas dende 1980 ([SGHN, 2017b](#)). A campaña desenvolvida por SGHN tivo un peso moi significativo na paralización desta actividade en Galicia, onde se concentraban as tres únicas factorías baleeiras existentes en España (das empresas Massó Hermanos e IBSA): Morás (Xove, Lugo), Caneliñas (Cee, A Coruña) e Balea (Cangas, Pontevedra). Unha vez paralizadas as factorías baleeiras, o voto de España na Comisión Baleeira Internacional mudou e foi decisivo para acadar a moratoria da caza para tódolos cetáceos en 1985. No que atinxe á conservación directa, a Sección de Mamíferos mariños de SGHN mantivo en funcionamento durante quince

anos unha UCI para a recuperación de tartarugas e lobos mariños que chegaban feridos, enfermos ou esgotados ás nosas costas (SGHN, 2017f). Na mesma liña do Obxectivo de Desenvolvemento Sostible 14 débese encadrar a participación activa na campaña en contra dos vertidos de residuos radioactivos na Fosa Atlántica (viaxe do *Xurelo*, manifestación en Compostela), que viñan realizando Alemaña, Bélxica, Francia, Holanda, Italia, Reino Unido, Suecia e Suíza desde a década dos anos 60; a campaña conseguiu o pronunciamento do Parlamento Europeo contra os vertidos en 1981 e finalmente a prohibición dos mesmos dous anos máis tarde (SGHN, 2017e). Tamén se encadra no ODS 14, si ben máis indirectamente, a participación de SGHN na loita cidadá contra a central nuclear de Xove na Mariña luguesa e nas campañas contra o proxecto de instalar varias fábricas de celulosa en diversos puntos de Galicia. Por suposto, non se pode esquecer a participación con numerosos voluntarios nas tarefas de recollida e coidados de aves petroleadas que apareceron abeiradas despois das sucesivas mareas negras que asolaron a beiramar galega, pero moi especialmente nas do *Mar Exeo* (1992) e do *Prestige* (2002) (SGHN, 2002a).

Deixando aparte as relacionadas co Obxectivo de Desenvolvemento Sostible 14, a totalidade das actuacións desenvolvidas por SGHN están directamente vencelladas ao Obxectivo de Desenvolvemento Sostible 15: *“Xestionar sostiblemente os bosques, loitar contra a desertización, deter e inverter a degradación das terras, deter a perda de biodiversidade”*. Os exemplos son innumerables. En relación cos bosques, compre salientar a defensa das formacións autóctonas de bosques e montes nun senso amplo, comezando pola simbólica inclusión da folla de carballo no emblema da asociación e as plantacións de carballos en 1982 en parques de Compostela (carballeira de Santa Susana e Granxa do Sexto). No eido da defensa dos bosques, un fito de maior importancia foi a constitución en 2010 da Fundación Fragas do Mandeo co fin de *“preservar a biodiversidade na bisbarra coruñesa de As Mariñas”*, nomeadamente das formacións forestais naturais que aínda se conservan no seu ámbito territorial; o simbolismo desta fundación é dobre polo feito de ter sido constituída conxuntamente por tres organizacións: a Asociación Rabo de Galo, o Grupo Naturalista Hábitat e a propia SGHN (Fragas do Mandeo, 2010).

Falando do monte en Galicia, moi especialmente en anos como este 2022, non se pode obviar o drama das vagas recorrentes de lumes forestais contra as que SGHN leva actuando incansablemente dende 1980. Tanto é así que mesmo a Delegación en Ourense de SGHN constituíse a partires dun Comité Cidadán pola Defensa dos Montes xurdido despois da terrible vaga de lumes que asolou Galicia, e moi especialmente Ourense, en 1979. Dende entón, SGHN ven alertando sempre dos gravísimos efectos ambientais dos incendios forestais. Tentando unha e outra vez acadar a imprescindible sensibilización da cidadanía e os gobernantes, máis aló da súa cor política (SGHN, 2020d). Facendo fronte mesmo a absurdos intentos de silenciala con ameazas de demandas xudiciais simplemente por dicir verdades incuestionables; ameazas que, sorprendentemente (ou non), viñeron dun sindicato agrario.

Por outra banda, o “verde Galicia” leva décadas cambiando rapidamente de tonalidade cara un “verde Australia” polo crecemento imparable das plantacións de eucalipto e a expansión incontrolada das acacias, intencionada en ocasións, favorecida polos lumes en moitos outros casos (SGHN, 2019b). Eucaliptos e acacias están a desprazar, mesmo a aniquilar en amplas zonas, as formacións forestais naturais propias de Galicia. A divulgación e denuncia das repercusións que a eucaliptización galopante está a ter a todos os niveis sobre os ecosistemas galegos e a súa biodiversidade ten sido, así mesmo, un traballo continuo de SGHN.

Sendo uns dos ecosistemas con maior biodiversidade do planeta e con nada menos que un 60-70% da súa superficie desaparecida actualmente a nivel mundial, non é de estrañar que as zonas húmidas sexan o único ecosistema cunha Convención Internacional específica dende hai

agora medio século: o Convenio de Ramsar, asinado en 1972 na cidade homónima de Irán. Tampouco é de estrañar que as zonas húmidas teñan sido obxecto de especial atención por SGHN ao longo do último medio século: as lagoas de Doniños e Valdoviño en Ferrolterra, as Brañas de Sada nas Mariñas coruñesas, a lagoa de Sobrado nas Terras de Melide, as lagoas de Abanqueiro, Corrubedo e Louro no Barbanza, as Gándaras de Budiño na comarca de Vigo e o complexo húmido de Antela na chaira de A Limia. Diante da pasividade, cando non os continuos atrancos ou desfeitas, das distintas administracións públicas, a estratexia de actuación de SGHN encamiñouse moi cedo a obter os dereitos para intervir en tan valiosos ecosistemas. Así, en 1992, SGHN asinou coa Comunidade Cisterciense de Sobrado dos Monxes un acordo para xestionar durante 10 anos a lagoa homónima, no que constituíu un dos primeiros acordos de custodia do territorio en Galicia. A mesma estratexia estase a seguir a maior escala dende 2011 na Limia, onde SGHN ten un predio en propiedade, máis de oitenta predios de propiedade pública da AGADER-BANTEGAL alugados a longo prazo con obxectivos de conservación, así como media ducia de acordos vixentes de custodia compartida do territorio en predios particulares e montes veciñais en man común, entre os que se inclúe un pequeno anaco da antiga lagoa de Antela no seu extremo nordeste (SGHN, 2011b). Nada menos que unha ducia de especies raras ou ameazadas, a nivel nacional ou internacional, están a beneficiarse dos traballos de restauración ambiental de SGHN no antano gran complexo húmido Limia-Antela: un fento (*Pilularia globulifera*), unha planta vascular (o cardíño da lagoa, *Eryngium viviparum*), un invertebrado (o notostráceo *Lepidurus apus*), un peixe (*Gasterosteus gymnuris*), dous anfibios (a estroza *Hyla molleri* e o sapo de esporóns *Pelobates cultripes*) e 6 aves (a píllara pequena *Charadrius dubius*, a conícora ou avefría *Vanellus vanellus*, o bilurico patirrubio *Tringa totanus*, a cegoñela *Himantopus himantopus*, a cabra do aire ou becacina *Gallinago gallinago* e o mazarico *Numenius arquata*). Na mesma liña lévase traballando dende 2014 nas Ribeiras do Río Louro dentro da ZEC Gándaras de Budiño (SGHN, 2014b). No caso da Limia e as Gándaras de Budiño as actuacións de SGHN encamiñanse á restauración parcial dos seus ecosistemas acuáticos e forestais, polo que se encadran á perfección na Década para a Restauración dos Ecosistemas (2021-2030), declarada por Nacións Unidas para previr, deter e reverter a degradación dos ecosistemas de todo o mundo, pois a experiencia coa pandemia da COVID-19 salienta a necesidade dun “*plan sólido destinado á protección da natureza, de xeito que a natureza poida protexer á humanidade*”.

No cadro do Obxectivo de Desenvolvemento Sostible 15, un labor fundamental para poder “*deter a perda de biodiversidade*” é precisamente coñecer ben a biodiversidade, eido no que a elaboración e actualización dos atlas de distribución das distintas especies presentes nun territorio é, simplemente, insubstituíble. Consciente desta realidade, SGHN lanzouse a obter unha “*Aproximación á distribución dos Vertebrados terrestres de Galicia durante o quinquenio 1980-85*”, subtítulo do “*Atlas de Vertebrados de Galicia*” que finalmente conseguiu publicar en 1995 logo dunha odisea de múltiples atrancos, sobre todo económicos pero tamén burocráticos (SGHN, 1999). Malia a longa demora na súa publicación cando xa estaba rematado, o atlas galego foi un dos primeiros a nivel estatal. O esforzo desenvolvido por SGHN e os numerosos voluntarios foi enorme, e o *Atlas de Vertebrados de Galicia* converteuse en obra de referencia para todos os interesados no tema, dende simples afeccionados ata investigadores, pasando polas empresas de consultoría e a propia administración para elaborar estudos de impacto ambiental e xustificar as declaracións de impacto ambiental. Por si quedaba algunha dúbida, a transcendencia deste fito adiantado ao seu tempo quedou plenamente de manifesto no “*Debate do Estado da Nación*” de 1999 cando o Congreso dos Deputados instou a realización dun “*Inventario Nacional de Hábitats e Taxóns... instrumento de*

vital importancia para o desenvolvemento e aplicación da Estratexia Española para a Conservación e Uso sostible da Diversidade Biolóxica". A realización de ditos atlas nacionais, que contou con financiación pública, iniciouse dúas décadas despois de que SGHN comezase o "Atlas de Vertebrados de Galicia" e comezaron a publicarse a partires do ano 2003. En 2011 a Sección de Herpetoloxía de SGHN publicou o segundo "Atlas dos Anfibios e Réptiles de Galicia" (SGHN, 2011a), que dende entón actualiza anualmente con informes de acceso libre na páxina web da asociación (SGHN, 2020a). Na mesma liña, en 1984 a Sección de Entomoloxía de SGHN lanzou o programa ESENGA (ESTudio ENTomolóxico GALEgo) co obxectivo de coñecer a presenza e distribución de distintos grupos de insectos en Galicia co fin último de protexelos (SGHN, 2017c). O froito máis salientable ata agora do programa ESENGA é o "Atlas e libro vermello de Carabini, Cychrini e Lucanidae (Insecta, Coleoptera) de Galicia" publicado en 2015 (Rey Muñiz, 2015), pero a vista xa está posta nun próximo atlas sobre as bolboretas diúrnas de Galicia, do que se pode considerar un aperitivo a publicación o pasado ano de "Papilionoidea do Parque Natural Enciña da Lastra (Ourense, Galicia)" (Rey Muñiz et al., 2021).

Si os estudos de distribución da biodiversidade autóctona son imprescindibles para poder protexela, igualmente importante e coñecer a repartición das especies exóticas, nomeadamente das invasoras que son actualmente unha das principais ameazas para a conservación da diversidade biolóxica, tanto en Galicia como no resto do mundo. Ben consciente deste feito, a Sección de Botánica de SGHN lanzouse en 2015 á difícil tarefa de elaborar un Atlas de Flora Exótica Invasora de Galicia, que se atopa aínda na recollida de datos novos e recompilación de datos publicados (SGHN, 2017a). Cando estea rematado será unha ferramenta imprescindible para "adoptar medidas para previr a introdución de especies exóticas invasoras e reducir de forma significativa os seus efectos nos ecosistemas terrestres e acuáticos e controlar ou erradicar as especies prioritarias" como se demanda expresamente no Obxectivo de Desenvolvemento Sostible 15.

Os datos contidos nos estudos e informes feitos por SGHN, en solitario ou en colaboración con outras entidades, resultaron decisivos para a declaración das cinco zonas húmidas galegas de importancia internacional incluídas na lista Ramsar (ría de Ribadeo, ría de Ortigueira, Lagoa e areal de Valdoviño, Complexo das praias, duna e lagoas de Corrubedo, Complexo intermareal Umia-Grove-Carreirón), así como para a creación do Parque Natural da Serra de Enciña da Lastra (SGHN, 2002b), a declaración da Zona de Especial Protección para as Aves de A Limia e a inclusión da Illa de Cortegada no Parque Nacional Marítimo-Terrestre das Illas Atlánticas de Galicia. Lamentablemente, polo de agora ditos estudos e informes non conseguiron a declaración das Serras de Ancares e O Courel, nin do Monte Pindo, como Parques Naturais. Os informes elaborados por SGHN foron, así mesmo, determinantes para a protección dos hábitats de oito especies no Plan de Ordenación do Litoral, e a inclusión de diversas especies de insectos y vertebrados no Catálogo Galego de Especies Ameazadas, así como da prohibición total da caza da perdiz charrela (*Perdix perdix*), a avefría ou conícora (*Vanellus vanellus*) e, nalgúns concellos ourensáns, da cabra do aire ou becacina (*Gallinago gallinago*). Pola contra, hai que lamentar que os chamamentos feitos dende os anos 70 para prohibir a caza da pita do monte (*Tetrao urogallus*) caeron en saco roto durante demasiado tempo e cando a administración quixo reaccionar xa era demasiado tarde e a pita do monte pasou a engrosar a lista de especies extintas en Galicia. Oxalá non aconteza o mesmo coa camariña (*Corema album*) que SGHN solicitou en 2018 incluír no Catálogo Galego de Especies Ameazadas co apoio de todos os vogais do Observatorio Galego da Biodiversidade (agás dos nomeados pola Xunta de Galicia) e que durme nalgún caixón da Consellería de Medio Ambiente (SGHN, 2019a).

Si ben as devanditas actuacións a prol da biodiversidade mariña e terrestre no cadro dos Obxectivos de Desenvolvemento Sostible 14 e 15 levan sempre asociada unha compoñente clara de bioculturalidade (só se aprecia e defende o que se coñece), un dos proxectos estrela desenvolvidos por SGHN tivo como primeiro obxectivo a compoñente biocultural. Este foi o da “Escola Taller Braña” na Ribeira Sacra (Loureiro, Nogueira de Ramuín, Ourense) dende 1989 ata 1992, que contou con financiación do Instituto Nacional de Emprego e o Fondo Social Europeo. Con módulos de medio ambiente, turismo ambiental, carpintería, albanelaría e cantería, a “Escola Taller Braña” puxo o seu gran de area na formación ambiental e profesional de máis de medio cento de desempregados no medio rural e apoiou logo a súa constitución nunha cooperativa que, trinta anos despois, aínda existe.

2. “... DIVULGAR PARA DEFENDER E CONSERVAR O PATRIMONIO NATURAL GALEGO”

Como ben reflicte a destacada posición no seu lema, o labor divulgativo é unha peza esencial nos traballos de SGHN a prol da protección do patrimonio ambiental galego. As actividades desenvolvidas e os materiais publicados son múltiples e diversos.

Entre as actividades de divulgación compre salientar a organización de congresos especializados (ornitoloXía, micoloXía, mamíferos mariños), a realización de charlas, conferencias e cursiños sobre temas moi variados (arborado, biodiversidade, contaminación, entomoloXía, espazos protexidos ou que deberan protexerse, herpetoloXía, incendios forestais, minería, residuos, zonas húmidas,...), a participación en mesas redondas e a organización de xeiras ou roteiros naturalistas divulgativos por toda a xeografía galega.

Un labor gris e xeralmente pouco agradecido é a participación moi activa nos trámites de consultas previas e/ou de información pública das novas normativas sobre temas ambientais, así como dos plans e proxectos, tanto públicos como privados, con posibles afeccións sobre o medio ambiente. Como mostra da magnitude deste traballo baste sinalar que, en promedio, SGHN personouse en 278 asuntos (leis, plans ou proxectos) cada ano durante o último quinquenio. Arroteamentos, concentracións parcelarias, contaminación, granxas industriais, instalacións enerxéticas (encoros, parques eólicos, centrais térmicas, tendidos eléctricos), leis e plans da administración, minería e residuos constitúen o groso dos proxectos aos que SGHN presenta alegacións. Nalgunhas ocasións este labor, normalmente gris, acada unha enorme relevancia e transcendencia pública cando, máis aló dos efectos ambientais, o proxecto en cuestión ten potencialmente unha forte incidencia social (sanitaria e/ou sobre o medio de vida). Exemplos paradigmáticos son os casos da mina de ouro de Corcoesto (SGHN, 2014a) e a de cobre de Touro, que desencadearon unha intensa contestación social en 2013 e 2015, así como o ‘vendaval de proxectos eólicos’ dos últimos dous anos. Tan só para o caso de Corcoesto, SGHN impartiu 11 conferencias, concedeu 36 entrevistas, difundiu tres publicacións científicas decisivas e lanzou unha campaña en *Change.org* que recolleu máis de 244.000 sinaturas (SGHN, 2014a). Os temas de maior interese e posibles repercusións ambientais son regularmente enviados a todos os medios de comunicación (axencias, prensa escrita e electrónica, radio e televisión) e aos grupos políticos, ademais de publicarse na páxina web e as redes sociais de SGHN. A acollida dos comunicados ou posicionamentos de SGHN nos medios de comunicación e nos partidos é moi variable, dependendo do tema, do momento e dos intereses particulares de cada quen: non enfadar aos anunciantes ou patrocinadores importantes (sexan privados ou institucionais) no caso dos medios de comunicación, situación do partido político no goberno ou na oposición, coincidencia cunha oportunidade política ou electoral, etc.

Entre os materiais publicados a lista é verdadeiramente longa e variada. Como Grupo Ornitológico Galego publicáronse tres números do boletín *Bubela* entre 1973 e 1975. Xa como SGHN, en 1977 nace “*Braña*”, a primeira revista científica en galego (SGHN, 2001b). Nun primeiro momento pensouse en chamala “*Fisterra*”, pero finalmente foi “*Braña*” o nome elixido, por diante doutras tres alternativas que tiñan así mesmo dúas sílabas e cinco letras: “*Campa*”, “*Furna*” e “*Lubre*”. Como era de agardar, o principal atranco para a publicación de “*Braña*” foi sempre o económico. Inicialmente o problema foron os elevados custes de impresión, que foron substituídos polo custe desorbitado da distribución cando o primeiro se reduciu enormemente grazas á informática, mentres que os envíos postais comezaron unha imparable escalada de prezos ata o punto de superar os gastos de edición e impresión. A traxectoria de dez números (once volumes) en papel de “*Braña*” percorre 26 anos de divulgación científica e ambiental, ata que en 2013 foi case completamente reemprazada pola edición electrónica bilingüe galego-inglés e de acceso libre, que leva xa nove números publicados, dispoñibles como os anteriores (hoxe dixitalizados) na páxina web de SGHN (SGHN, 2001b).

Hai agora 40 anos, en 1982 publicouse o primeiro número de “*Paspallás*” o boletín divulgativo para os socios de SGHN, que vai xa polo seu número 57, todos eles dixitalizados e dispoñibles na páxina web de SGHN (SGHN, 2001c). En aras á redución da pegada ecolóxica e para non trasladar aos socios o enorme incremento dos custes en plena gran crise económica, o “*Paspallás*” voou cara unha edición e distribución case exclusivamente electrónica en 2006 a partires do seu número 40 (SGHN, 2001c).

Combinados coa realización de saídas naturalistas de divulgación, no último cuarto do século XX e primeiros anos do XXI, SGHN publicou sete roteiros naturais e de sendeirismo para zonas de sobranceiro interese natural como a Lagoa da Frouxeira (1977, 1985), Ferrolterra (1984, 2001), Corrubedo (1987), Lagoa de Doniños (1990) e a Ribeira Sacra (1991).

Os “*Voceiros*” sobre temas ambientais de actualidade ocupan tamén un espazo destacado entre as publicacións divulgativas de SGHN. Cabe salientar “*O asunto nuclear*” (González Gurriarán, 1978), editado cando máis candente estaba a oposición ao proxecto de central nuclear de Xove en Lugo, e “*As baleas cara á extinción*” (Piñeiro Seage et al., 1982), no cadro da campaña iniciada en 1980 pola defensa dos mamíferos mariños e contra das tres factorías baleeiras existentes en España, todas na beiramar. Mentres que a ameaza nuclear e a caza das baleas son, afortunadamente, cousas do pasado en Galicia, o dito en “*Os incendios dos montes*” (Cortizo Amaro, 1983), “*Incendios forestais*” (SGHN, 1985; 1991. e “*O lobo*” (Penas Patiño, 1985) segue a ser, por desgracia, de plena actualidade.

Nun formato completamente diferente, pensado para humanos de 9 a 99 anos, a Sección Antela publicou “*Un conto de verdade: a historia de Antela contada por unha cegoña*” (González e Silvar, 2011) para divulgar os valores ambientais que aínda conserva A Limia e recadar fondos para as iniciativas de conservación e recuperación de zonas húmidas e outros hábitats de interese ambiental que desenvolve ao longo da chaira limiá. Unha vez esgotada a publicación inicial en papel, só en galego, o conto está agora dispoñible en PDF (previa doazón simbólica de dous euros) na páxina web de SGHN en seis idiomas: galego, castelán, catalán, francés, inglés e portugués.

Entre os informes elaborados e difundidos por SGHN cabe salientar o adicado a “*Os macizos montañosos ourensáns*” (Rodríguez Gracia, 1985), o “*Informe final Programa arao*” (Rodríguez Silvar et al., 1991) co resume dos resultados do proxecto LIFE homónimo da Unión Europea, as “*Consideracións e propostas para a reestruturación medioambiental do Complexo Intermareal Umia-O Grove e Istmo da Lanzada (Pontevedra)*” (1994), a “*Proposta de Parque*

Natural das Serras do Courel, de Cereixidos, dos Cabalos, de Enciña da Lastra o os Montes de Oulego (Lugo, Ourense e León)” (SGHN, 2002b) que formulaba a creación dun gran parque natural inter-comunitario de 88.732 ha, e a “*Proposta de inclusión da Camariña (Corema album) no Catálogo Galego de Especies Ameazadas coa categoría de Vulnerable*” (2018) para garantir a protección e conservación dunha especie tan emblemática e vencellada a beiramar galega, e a súa toponimia, como a camariña. Noutro orde de cousas, débese tamén indicar o envío do “*Programa pola Terra*” de Amigos da Terra, FEG e SGHN ós partidos políticos con 12 propostas pola sustentabilidade na seguinte lexislatura do Parlamento Galego.

No que agora se podería incluír nunha categoría de eventos “híbridos” polo recurso a formatos tradicionais de conferencias-mesas redondas combinado coa dispoñibilidade das súas gravacións na web e redes sociais de SGHN, non se poden esquecer as Xornadas Galegas de Patrimonio Natural e Biodiversidade organizadas anualmente pola Delegación de Pontevedra da SGHN dende 2017 (SGHN, 2021), de xeito presencial as tres primeiras edicións e forzosamente telemáticas as dúas últimas por mor das limitacións sanitarias derivadas da pandemia da COVID-19.

Nos últimos anos SGHN vén realizando un gran esforzo na elaboración de fichas divulgativas sobre a diversidade biolóxica de Galicia. Actualmente, están xa dispoñibles as correspondentes a 27 especies de liques (SGHN, 2020c), 51 especies de flora exótica invasora (SGHN, 2017d), 122 especies de bolboretas en 11 fichas (Rodrigo Dapena, 2015), 14 especies de anfibios en 3 fichas (Asensi Cabirta e Rodrigo Dapena, 2018) e 5 especies de aves nunha ficha (Rodríguez Pomares e Rodrigo Dapena, 2018). As fichas están libremente dispoñibles en PDF na web de SGHN, pero tamén están á venda impresas e plastificadas para seu uso no campo.

Como non podería ser doutro xeito nos tempos que corren, aínda mantendo a divulgación con materiais clásicos como camisetas, carteis, marcapáxinas ou pegatinas, o recurso ás posibilidades que brinda internet non para de medrar, con presenza na web (www.sghn.org), *Facebook* (@SociedadeGalegadeHistoriaNatural), *Twitter* (@SGHN_Galicia), *Instagram* (@soc.galegahistorianatural) e *Youtube* (UC3A00i6NAy_-g9AdDNqxL_Q).

Por último, tratándose dunha ONG rexional sen ánimo de lucro, seguramente a actividade máis singular de divulgación de SGHN é a de ter nada menos que un Museo de Historia Natural no centro de Ferrol dende 1991 (SGHN, 2001a). Un museo constituído cun ímprobo esforzo de incontables voluntarios e que se mantén aberto ao público, con acceso gratuíto, grazas a un convenio que se renova anualmente co Concello de Ferrol, independentemente da cor política da corporación, dende hai máis dun cuarto de século. Da exposición permanente do Museo de Historia Natural de SGHN son especialmente salientables as pezas relacionadas co medio mariño con esqueletes e dermoplastias de peixe lúa, tartarugas mariñas, baleas (incluído un esquelete de 18 metros), cachalotes, arroaces, caldeiróns e candorcas, ademais dun calamar xigante e unha rara quenlla fuciñuda. Mención aparte merecen tanto a colección conquiliolóxica do Contraalmirante ferrolán Claudio Montero y Gay, con exemplares de Filipinas e Cuba doada pola súa familia, e os holotipos (espécimes en base aos que se describe para a ciencia unha nova especie) de catro especies de zifios fósiles de hai quince millóns de anos, exemplares únicos de incalculable valor científico. Ademais conta con mostras de herbarios, algarios e coleccións de insectos e vertebrados terrestres. A meirande parte das pezas expostas non son de exemplares sacrificados para a súa incorporación ao museo, senón que proceden de capturas accidentais por barcos pesqueiros, espécimes atopados mortos (abeirados, atropelados,...) ou que morren en centros de recuperación. O Museo de Historia Natural recibe máis de oito mil visitantes anuais, tanto de residentes como de turistas, de todas as idades, con visitas guiadas baixo demanda e, dende 2021, con visitas virtuais en liña

para centros educativos. O servizo divulgativo do Museo de Historia Natural complétase coa Biblioteca da Natureza Xavier Sónora.

3. IMPORTANCIA DA COMUNICACIÓN NA PROCURA DOS ODS 14 E 15

Agás a campaña a prol da moratoria da caza das baleas, pódese afirmar que ningunha iniciativa importante de conservación ambiental en Galicia triunfou exclusiva, ou principalmente, por motivos estritamente ambientais. En todos os casos houbo tamén unha forte compoñente socio-económica, de saúde pública e/ou de rexeitamento ao que se considera unha agresión 'externa'. Vexamos algúns dos exemplos máis salientables.

Un exemplo paradigmático é o da mobilización contra os vertidos radioactivos na fosa atlántica. Un agresor externo (os gobernos de Alemaña, Bélxica, Francia, Holanda, Italia, Reino Unido, Suecia e Suíza) estaba a verter uns residuos perigosos lonxe das súas fronteiras pero preto da nosa beiramar, ameazando os recursos mariños (fonte de alimentos, riqueza e postos de traballo) e potencialmente a saúde dos cidadáns a traveso do consumo de alimentos con contaminación radioactiva. Ademais, os efectos socioeconómicos dun desastre impactarían sobre todo na franxa costeira, de lonxe a máis poboada e na que se asentaban os medios de comunicación máis fortes. Obviamente, os vertidos eran e son unha auténtica bomba de relojería para todo o ecosistema mariño pero, agás para os máis concienciados, este non deixaba de ser un motivo secundario. A guinda da mobilización foi a viaxe épica do *Xurelo*, un pequeno pesqueiro de baixura con catorce activistas galegos a bordo e que, por mor dunha avaría no buque de Greenpeace ao que ía apoiar, atopouse só en alta mar fronte aos cargueiros, escoltados por buques de guerra holandeses, que vertían os bidóns con residuos radioactivos. O resultado deste “pensa global, actúa local” combinado coa forza internacional de *Greenpeace* foi espectacular, conseguindo que se prohibise o vertido ou soterramento de residuos radioactivos no leito mariño en aplicación da “Convención sobre a Prevención da contaminación do mar por vertidos de residuos e outros materiais” ou “Convención de Londres”.

Ao longo do último século foi medrando unha longa lista de accidentes de petroleiros que asolaron as costas galegas (SGHN, 2002a): *McAndrew* (Reino Unido) en 1917, *Boris Sheboldaef* (Rusia) en 1934, *Nord Atlantic* (Alemaña) en 1943, *Janina* (Francia) en 1957, *Bonifaz* (España) e *Fabiola* (Francia) en 1964, *Spyrus Lemos* (Liberia) en 1968, *Polycommander* (Noruega) en 1970, *Jakobs Maerks* (Dinamarca) en 1975, *Urquiola* (España) en 1976, *Andros Patria* (Grecia) en 1978, *Aegean Sea* (Grecia) en 1992 e *Prestige* (Liberia-Grecia) en 2002. Este último colmou o vaso e, ao berro de *Nunca máis!*, houbo unha mobilización cidadá sen precedentes en repulsa pola nefasta xestión oficial da marea negra do *Prestige* e de loita para tentar mitigar os seus efectos sobre os ecosistemas mariños e litorais. Podemos asegurar que *Nunca máis!* de seguro non se tería producido neses termos se non fose polas dramáticas consecuencias sobre recursos económicos da maior importancia na franxa litoral (pesca, marisqueo, turismo), ameazando a calidade e cantidade de toda a variedade de alimentos de orixe mariño e a saúde dos consumidores.

Os éxitos das campañas do *Xurelo* e de *Nunca máis!* contrastan coa pouca ou nula preocupación pola contaminación directa do medio mariño litoral debida a accións e inaccións propias – como os vertedoiros de lixo a carón do mar (A Coruña, Laxe, Baiona,...), verteduras de augas residuais sen depurar das principais aglomeracións urbáns e industriais (A Coruña, Pontevedra, Vigo) – que continuaron durante décadas, amosando unha preocupación moito menor pola contaminación galega que pola foránea. O éxito de *Nunca máis!* contrasta tamén co estrepitoso fracaso dos galegos na loita contra as outras mareas negras, as que de xeito

recorrente arrasan a lume e auga (incendios e erosión) os nosos montes de xeito silencioso ... agás que se acheguen demasiado á autoestrada ou autovías e ás zonas máis densamente poboadas da beiramar.

O terceiro exemplo é o das campañas e mobilizacións cidadás contra o proxecto de explotación da mina de ouro en Corcoesto pola empresa canadiana *Edgewater Exploration*. A campaña inicial baseada sobre todo en cuestións ambientais discorría cunha feble acollida social e pouca repercusión nos medios de comunicación, especialmente na radio e televisión públicas galegas, así como nalgún grupo editorial próximo ao proxecto. A situación cambiou radicalmente cando se destaparon os enormes riscos de contaminación por arsénico e de que estoupara a balsa de residuos mineiros, con impactos directos sobre a saúde, o medio de vida e a propia vida das persoas. Unha brillante colaboración das principais asociacións ambientais galegas coas plataformas de afectados e a disposición das novas canles de comunicación a traveso das redes sociais, xunto coa magnífica cobertura nalgúns medios de ámbito nacional, conseguiron pasar por enriba do bloqueo informativo do principal grupo editorial galego e dos medios públicos da Xunta de Galicia. Si o *Xurelo* foi a guinda da campaña contra os vertidos radioactivos na fosa atlántica, a recollida de sinaturas en *Change.org* contra a megaminería apoiada nun magnífico vídeo que arrasou nas redes sociais e a multitudinaria manifestación baixo o lema de *Galicia non é unha mina!* supuxeron un punto de inflexión decisivo que forzou o rexeitamento do proxecto pola Xunta de Galicia por cuestións técnico-económicas cando xa lle outorgara unha declaración de impacto ambiental positiva. Para sorpresa de *Edgewater*, da Xunta de Galicia e de algún importante grupo mediático, a campaña contra a mina de Corcoesto gañouse en Internet e as redes sociais, poñendo de manifesto que o control dos medios de comunicación clásicos xa non abondaba para controlar a información. Pouco despois, o proxecto de reabrir a mina de cobre de Touro por unha asociación de empresas (chinesa, galega) enfrontouse coa oposición ecoloxista e cidadá, organizada de xeito semellante ao caso de Corcoesto, polos problemas de contaminación das augas (drenaxe ácidos de mina, metais pesados) na bacía do Ulla ata a ría de Arousa e os riscos para a poboación e os medios de vida en caso de que rebentase algunha das xigantescas balsas con residuos mineiros (SGHN, 2020b).

Pero mentres as campañas contras as minas de Corcoesto e Touro foron senllos éxitos na defensa ambiental, as louseiras seguen a devorar O Courel e Valdeorras a Quiroga e Carballeda de Valdeorras en xigantescos buratos negros (SGHN, 2022): o último destes dous concellos leva sacrificado nada menos que o 11% do seu territorio nos altares da minería e o “progreso”. Lonxe dos principais núcleos de poboación, sen efectos moi visibles sobre a saúde humana e inicialmente de propiedade galega (hoxe en boa parte en mans de multinacionais ou fondos de investimento estranxeiros), as iniciativas para que polo menos cumpran estritamente a lexislación ambiental estiveron abocadas ao fracaso malia o terrible impacto sobre a paisaxe e o medio natural.

Outro exemplo podería ser o dos impactos da proliferación incontrolada e desmedida de granxas industrial sen base territorial e a pésima xestión dos residuos gandeiros (zurros, esterco) na cabeceira da bacía do río Limia (SGHN, 2019c). SGHN levaba anos alertando das súas consecuencias sobre o recurso auga, en calidade e cantidade, e os ecosistemas acuáticos do antano magnífico complexo húmido Limia-Antela, sen resultado algún. Veciños e autoridades quedaron abraiados pola espectacular proliferación de cianobacterias tóxicas no encoro das Conchas en 2011, negándose a aceptar a orixe do problema ata que a insistencia de SGHN con datos oficiais e estudos científicos conseguiu pouco a pouco convencelos. Pero nada se fixo para resolver o problema orixinado augas arriba. Tan só a partires de 2020, cando

diversas poboacións da chaira limiá quedaron sen auga potable debido á contaminación por nitratos, comezou unha mobilización cidadá reclamando *Auga limpa xa!*

Destes exemplos pódense aprender varias leccións. A primeira, lamentablemente, é que a concienciación ambiental en Galicia é realmente bastante inferior ao desexable e mesmo ao que o común dos cidadáns respstaría nunha enquisa. A segunda é que si non se tocan as fibras máis sensibles da poboación, é dicir, saúde, esperanza de vida e riqueza económica, as campañas de defensa ambiental para o cumprimento dos Obxectivos de Desenvolvemento Sostible 14 e 15 teñen (moi) poucas posibilidades de éxito. A terceira é que a resposta cidadá é moito maior fronte as desfeitas ambientais causadas por un inimigo ou agresor externo que fronte as ocasionadas polos propios galegos. A cuarta é que para que unha campaña ambiental sexa exitosa son imprescindibles as sinerxias entre as principais organizacións ecoloxistas e naturalistas galegas coas plataformas de veciños afectados, exprimindo ao máximo as posibilidades de difusión da información mediante Internet e as redes sociais. Por último, pero non por iso menos importante, a información que manexen e difundan as organizacións ambientalistas debe ser seria e rigorosa, pero transmitida de xeito claro e didáctico.

Referencias bibliográficas

- Asensi Cabirta, M., & Rodrigo Dapena, J. (2018). *Os nosos hérpetos*. SGHN. <https://sghn.org/sec/biblioteca/fichas-identificativas/anfibios/>
- Cortizo Amaro, X. L. (1983). Os incendios dos montes. SGHN, (pp. 44). SGHN.
- Fragas do Mandeo. (2010). *Fragas do Mandeo. Fondo de conservación da natureza de As Mariñas*. <http://www.fragasdomandeo.org/>
- González Gurriarán, J. (1978). O asunto nuclear. SGHN (Ed.). SGHN.
- González, S., e Silvar, C. (2011). Un conto de verdade! A historia de Antela contada por unha cegoña. SGHN (Ed.), (pp. 28). SGHN-Sección Antela.
- Naciones Unidas. (2015). *Objetivos de desarrollo sostenible*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/sustainable-development-goals/>
- Penas Patiño, X. M. (1985). O Lobo. SGHN (Ed.). Santiago de Compostela: SGHN.
- Piñeiro Seage, A., Penas Patiño, X. M., & Durán Neira, C. (1982). As baleas cara á extinción. SGHN (Ed.). Santiago de Compostela: SGHN.
- Rey Muñiz, X. L. (Coord.). (2015). Atlas e libro vermello de Carabini, Cychrini e Lucanidae (Insecta, Coleoptera) de Galicia. SGHN.
- Rey Muñiz, X. L., Rodrigo Dapena, J., Docampo Barrueco, F., e Rey Raño, C. (2021). Papilionoidea do Parque Natural Enciña da Lastra (Ourense, Galicia). *Braña*, 19, 1-138.
- Rodrigo Dapena, J. (2015). *As nosas bolboretas*. SGHN. https://sghn.org/arquivo_xeral/bolboretas/
- Rodríguez Gracia, V. (1985). Los macizos montañosos ourensanos. SGHN (Ed.), (pp. 84). SGHN-Ourense.

- Rodríguez Pomares, A. e Rodrigo Dapena, J. (2018). *As nosas aves*. SGHN. https://sghn.org/arquivo_xeral/pardais/
- Rodríguez Silvar, X., Bermejo, A., e Varela Simó, J. (1991). Informe final do Programa Arao. SGHN-GN Habitat-SEO.
- SGHN. (1985). Los incendios forestales en Ourense. SGHN-Ourense.
- SGHN. (1991). Incendios forestales 1990. SGHN.
- SGHN. (1999). *Atlas de Vertebrados de Galicia*. <https://sghn.org/estudamos/atlas-de-vertebrados-1995/>
- SGHN. (2001a). *O Museo de Historia Natural*. SGHN. <https://sghn.org/sghn/museo/>
- SGHN. (2001b). *Revista Braña*. https://sghn.org/arquivo_xeral/revista-brana/
- SGHN. (2001c). *Revista Paspallás*. https://sghn.org/arquivo_xeral/publicacions-paspallas/
- SGHN. (2002a). *Prestige*. <https://sghn.org/prestige/>
- SGHN. (2002b). *SGHN comeza a campaña a prol do P.N das Serras do Courel e Enciña da Lastra*. <https://sghn.org/campanha-pn-courel-e-encinha-da-lastra/>
- SGHN. (2011a). *Atlas dos Anfíbios e Réptiles de Galicia*. <https://sghn.org/sghn/seccions/seccion-herpetologia/>
- SGHN. (2011b). *Sección Antela*. <https://sghn.org/sghn/seccions/seccion-antela/>
- SGHN. (2014a). *Corcoesto: cronoloxía dunha vitoria ambiental*. <https://sghn.org/corcoesto-vitoria-ambiental/>
- SGHN. (2014b). *Gándaras de Budiño*. <https://sghn.org/defendemos/gandaras-budino/>
- SGHN. (2017a). *Atlas EEI botánica 2017-2022*. <https://sghn.org/estudamos/atlas-eei-botanica-2017-2022/>
- SGHN. (2017b). *En defensa dos mamíferos mariños*. <https://sghn.org/en-defensa-dos-mamiferos-marinos/>
- SGHN. (2017c). *ESENGA*. <https://sghn.org/esenga/>
- SGHN. (2017d). *Fichas identificativas: EEI botánica*. <https://sghn.org/sec/biblioteca/fichas-identificativas/eei/>
- SGHN. (2017e). *Residuos nucleares na fosa atlántica*. <https://sghn.org/residuos-nucleares-na-fosa-atlantica/>
- SGHN. (2017f). *UCI de lobos mariños e tartarugas*. <https://sghn.org/uci-de-lobos-marinos-e-tartarugas/>

- SGHN. (2019a). *Catalogación da camariña como especie vulnerable*. <https://sghn.org/catalogacion-da-camarina/>
- SGHN. (2019b). *Eucaliptos e invasividade*. <https://sghn.org/eucaliptos-e-invasividade/>
- SGHN. (2019c). *Gandería industrial na Limia e eutrofización do encoro das Conchas*. SGHN. <https://sghn.org/ganderia-industrial-na-limia-e-eutrofizacion-encoro-das-conchas/>
- SGHN. (2020a). *9ª Actualización do Atlas dos Anfibios e Réptiles de Galicia. Ano 2019*. <https://sghn.org/9a-actualizacion-do-atlas-dos-anfibios-e-reptiles-de-galicia-ano-2019/>
- SGHN. (2020b). *Declaración de Impacto Ambiental negativa para a mina de Touro!* SGHN. <https://sghn.org/declaracion-de-impacto-ambiental-negativa-para-a-mina-de-touro/>
- SGHN. (2020c). *Fichas identificativas: Liques de Galicia*. https://sghn.org/arquivo_xeral/liques-de-galicia/
- SGHN. (2020d). *Incendios forestais, un século despois*. <https://sghn.org/incendios-forestais-un-seculo-despois/>
- SGHN. (2021). *V Xornadas Galegas de Patrimonio Natural e Biodiversidade*. <https://sghn.org/v-xornadas-galegas-de-patrimonio-natural-e-biodiversidade/>
- SGHN. (2022). *Louseiras: 60 anos no salvaxe noroeste*. SGHN. <https://sghn.org/louseiras-60-anos-no-salvaxe-noroeste/>